

SÁRI JÁNOS

Az új magyar Alaptörvény – egy újfajta alkotmányosság lehetősége¹

Az alkotmányozás kérdései nem ítéltetők meg önmaguk keretei között, hanem térbeli és időbeli erővonalak kereszteződésében. Számításba kell venni természetesen azokat az értékrendi-elméleti tényezőket, amelyek mentén az alaptörvényi szabályrendszer felépíthető. Az alábbiakban az általam legfontosabbnak számító kiindulópontokra igyekszem tekintettel lenni.

Történetiség

Szent István 1000 évvel ezelőtti államalapításának utolsó 150 esztendeje évszámokban „elbeszélve”: 1848–49, 1867, 1868 (magyar–horvát kiegyezés éve), 1918–20, 1944, 1945, 1946, 1949, 1956, 1989, 2004, 2011 (?) (kérdőjellel a végén).

Térbeliség

A glóbusz egészét magában foglaló világban élünk – nem úgy, mint ezer évvel ezelőtt, amikor azt hivatalosan a latin nyelvű Európa jelentette –, a viszonyok globalizálódnak, azaz az egész világra kiterjedő hálózatot képeznek a gazdaság, a környezetvédelem, a titkosszolgálatok, a biztonság (a terrorizmus elleni harc árnyékában) stb. tekintetében.

A térbeliség szűkebb közege: Európai Unió, NATO, s a trianoni utódállamok gyűrűje, amely

a magyar nemzet etnikai határait áttöri. S a legeslegújabb, miközben – úgy tűnik – Európa újrafelosztásának kísértete ismét felmerül, rajtunk, az alkotmányról folytatott viták során, a valamikori lengyel liberum veto eufóriája lesz úrrá.

Eszmetörténeti hatások

A modern alkotmányozásban mindig jelentős szerepet játszottak a nemzetközi hatások, amelyeket a modernizáció előtt a keresztény egyház határozott meg és közvetített. Mára már az alkotmányozás elméleti áramlatai is globalizálódtak.

A modern alkotmányozás motorja a szekularizáció.

A volt szocialista országok, közöttük Magyarország, sajátos helyzetben vannak. Jogfolytonosságuk, szerves fejlődésük megszakadása miatt gyakran modelleket vagy modellteredékeket importáltak. Más államok alkotmányozási tapasztalatai azonban ma már nem hasznosulhatnak kész modellek, modellteredékek importálásával, szolgai másolásával; ugyanis: *mindig van egy másik modell* – amit importálni lehet.

Kívánatos befogadási formává a történelmileg meg-megújuló és az egyes országok társadalmi, gazdasági sajátosságainak megfelelően értelmezett *alkotmányos értékek* váltak.

A jelenlegi alkotmányozás a jogállami, illetve a gazdasági alkotmányosság nagy korszakait követi az időben, amelynek termékeit együtt modern alkotmányoknak lehet nevezni. Ebből a szempontból az új magyar Alaptörvény – a posztmodern alkotmányok körébe sorolható – *nem kényszer, hanem inkább lehetőség*. Mielőtt azonban az elnevezés sokakból legalább is idegenkedést váltana ki, megjegyzem: a társadalomtudományokban a posztmodernitás egyik jellemzőjeként a vallásos világnézet valamiféle, valamilyen mértékű „rehabilitálását” tartják számon, vagy legalábbis a két világnézet korábbi szembenállásának enyhülését, a két világnézet közötti párbeszéd szükségességének felismerését, illetve elismerését. Nem is beszélve Marlaux jóslatáról, aki szerint a 21. század

¹ A tanulmány az ELTE Állam-és Jogtudományi Kara, az Amerikai Egyesült Államok Budapesti Nagykövetsége és a Magyar Alkotmányjogászok Egyesülete szervezésében, 2010. november 23-án megtartott konferencián Alkotmány – Alkotmányosság címmel elhangzott előadás szerkesztett változata.

vagy vallásos lesz, vagy nem fog létezni. Jó száz évvel ezelőtt Széchenyi a magyarokra vonatkoztatva mondta ugyanezt: Magyarország vagy keresztény lesz, vagy nem lesz. Ezzel cseng össze a legutóbbi időből Antall József keserűen lemondó vallomása: „keresztény Magyarországot akartam”. Mindenesetre a posztmodern alkotmányozás eredményeként születő alkotmányokat várhatóan akár posztszekuláris alkotmányoknak is tetelezhetjük.

Az alkotmányosság nagy értékei és áramlatai az egyes államok alkotmányaiban „öntenek teszt”. Ennek következtében hordozói, illetve kifejezői az adott állam értékrendi preferenciáinak, vagy legalább is összhangban kell lenniük azokkal.

Magyarország alkotmánytörténetének alapvető kérdése az elmúlt mintegy öt évszázadban: *az államiság, illetve annak alkotmányi foglalta hogyan határozható meg a nemzeti lét(ezés) kontextusában*, és viszont. A választ az új magyar Alaptörvény sem kerülheti ki.

Az alkotmányosság filozófiája az a koherens rendszer, amelyben az említett tényezők integrálódhatnak.

Kiinduló pontom: a Böckenförde-paradoxon, amely így szól: „Vajon képesek-e az államilag egyesült népek élni, ha pusztán az egyének szabadságát biztosítják, de nincs köztük olyan egyesítő kötelék, amely előfeltétele ennek a szabadságnak?” Egy másik megfogalmazásban: vajon a szabadelvű, szekularizált állam olyan normatív előfeltételekre támaszkodhat-e, amelyet ő maga képtelen fenntartani?

A kérdésfeltevés egyrészt az írott, a „*csinált*” jog alapját képező, vallási eredetű meghatározó tényezők létére vagy nem létére utal. Másrészt azonban benne van az értelmezés is, amely szerint a személy *közösségi létezése*, nálunk a nemzeté, illetve az ebből eredő alkotmányos követelmények ugyanolyan értékűek és ugyanúgy védendők, mint a személyiség autonómiája s az ebből eredő jogok és köteleességek.

A jogokról

Az alapjogok történetének legújabb kori fejleménye szabályozásuk, sőt érvényesülésük ki-

kényszerítésének nemzetközivé válása. A második világháború után a háborús és emberiség elleni bűncselekmények elkövetőit az általános emberi jogokra hivatkozva vonták felelősségre. Ezt követően azonban a jogok nemzetközivé válásának folyamatában, azzal párhuzamosan – mily rövid az emberi emlékezet (!) – emberi jogi tartalmuk kiürült. A jogok nemzetközi szabályozása az államok közötti megállapodás, tulajdonképpen a közöttük lévő *erőviszonyok* (tehát nem is a modernkori demokratikus többségi elv), ezen belül a nagyhatalmak meghatározó szerepe alakította: ez volt a helyzet 1966-ban, amikor a polgári és politikai, illetve a szociális jogokról szóló egyezmények az akkori „két »szocialista és kapitalista« világrendszer” képviselőinek egyetértésén nyugodott. A továbbiak során is ez az elv érvényesült, aminek következtében az emberi jogi eredetű, etikai tartalmuktól megfosztott alapjogok köre, tartalma – tehát objektív kiinduló pontok híján – viszonylagossá vált (mint ahogyan a strasbourgi bíróság ítélkezési gyakorlata is): a jog teljesen pozitív mezőbe került – mondhatjuk. Más oldalról: az ilyen módon felfogott alapjogok – a jogpozitivizmus keretei között – szinte korlátok nélkül korlátozhatják az államhatalmat. Belátható, hogy az alapjogok nemzetközi szabályozásában Magyarországnak igen csekély szerep jutott: különösen a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak szabályozása során járt rosszul.

A személy és közössége

A személy és közössége egymáshoz való viszonyának megoldása mögött *kétfajta államfelfogásra* bukkanhatunk. Az egyik – nevezzük liberálisnak – közvetlenül az államhatalomhoz való viszonyban gondolja át a jogok biztosítását, s annak korlátozásával „kikényszerítését”. A jogok között eredetileg szinte kizárólag a klasszikus alapjogokat ismeri el, azokat tekinti abszolútnak – a személyes szabadság és sérthetlenség, továbbá a politikai jogokat, a gyülekezési, az egyesülési stb. jogokat. A gazdaságban nélkülözhetetlen szabad verseny követelményét általános társadalmi elvvé avatva, már a második generációs alapjogokkal – munkához

való jog, szociális jogok stb. – kapcsolatban is súlyos fenntartásait hangoztatja, arra hivatkozva, hogy azok nem is jogok, hanem legfeljebb alkotmányos alapelvek. A hatalomhoz való elméleti alapvetését – képletesen szólva – az határozza meg, hogy az államot Leviathánnak, legyőzendő szörnynek tartja.

Az egyén és közösség viszonyát megalapozó államfelfogás másik iránya Arisztotelésztől eredtethető, amely azután Aquinói Szent Tamáson keresztül vezet el a modern katolikus kereszténység pápai enciklikákban megfogalmazott társadalmi tanításához. Eszerint *az állam a közjó hordozója és érvényesítője*, s ebben a minőségében ugyanúgy Isteni, illetve természeti eredetű, mint a tulajdon. Az alapjogok eszerint a közjóhoz való viszonyban, annak kontextusában határozhatók meg, mind keletkezésük módja, mind tartalmuk szerint. („...Minden egyes rész jóságát egészéhez való viszonyában kell tekinteni.” Aquinói Szent Tamás.) Más oldalról tehát az alapjogok a közjó „szűrőjén” nyerik el érvényességüket és tartalmukat, nem pedig az államhatalom közvetlen korlátozása által.

Alapvető jelentőségű azonban annak hangsúlyozása, hogy a közjót a demokratikus intézmények határozzák meg, demokratikus eszközökkel és eljárási szabályok alkalmazásával. A közjó fogalmába továbbá erkölcsi értékek is beletartoznak, ennek megfelelően alkalmas arra, hogy a jogok terjedelmét és határait a pozitív jogokhoz képest más dimenzióban is elhelyezze.

A közjó és az alapjogok

A fentebb említett kiindulópont, a közjó és személyiség egyenértékűségének elve, mit jelenthet a legfontosabb alkotmányos alapjogokra vetítve?

1. Az emberi és polgári jogok fogalmának megerősítését és megújítását a következő megfogalmazásban:

Emberi és polgári jogok; emberi és polgári kötelességek

Nem tévedés:

– *emberi jogokról* van szó, nem csak elnevezés szerint, emlékeztetve a klasszikus tör-

ténelmi dokumentumokra, amelyekben a megkülönböztetés egyebek mellett azt fejezi ki, hogy az államhoz való viszony nem határozható meg kizárólag normatív eszközökkel;

– *emberi és polgári kötelességek* megfogalmazásának jelentése: ahogyan a jogok, úgy a közösséggel szembeni kötelességek sem ragadhatók meg pusztán jogi eszközökkel, erre példa a környezetvédelem; általában pedig jelentheti „azzal az *arcátlansággal* való szakítást, amelyre ma sok ember hajlik, hogy tudniillik saját magán kívül senkinek se tartozzon semmivel”.

2. Az élethez való jog

Fontossága szerint a jogok élére kívánczik. A természetjogi alapú, etikától megfosztott pozitívista, illetve relativista gondolkodás talán itt fejt ki legpusztítóbb hatását: az élet keletkezésének és megszűnésének időpontját, okait szinte kizárólag a tételes jog állapíthatja meg. Anélkül, hogy a terhesség megszakítás, a passzív és aktív eutanázia eseteit külön-külön vizsgálnánk, megállapíthatjuk, az idevágó jogi aktusok – beleértve a magyar Alkotmánybíróság határozatait is – ugyanolyan intellektuális meggyőző erővel indokolhatók, mint az ellenkezőjük.

Az élethez való jog megítélésében eltérő álláspontra juthatunk akkor, ha a jogokat kizárólag, azaz közvetlenül az államhoz való viszonyban, illetve ha a közjóhoz való kapcsolatában fogjuk fel. Az előbbi vezethet el a személynek az életével való szinte korlátlan rendelkezési jogához, az utóbbi azonban felfedezi a biológiai értemben vett élet fenntartható fejlődésének szükségességét, illetve az ebből eredő korlátokat is.

Az ember biológiai életének fenntartása ugyanolyan erejű parancs, mint a természet, az emberi környezet hosszú távra szóló megőrzése. Az alkotmánynak tehát ki kell mondani, hogy az állam támogatja az *ember biológiai életének fenntartandó fejlődését*.

3. Az emberi méltósághoz való jog

A hatályos magyar Alkotmány két területét emeli ki. Az egyik: az embertelen, kegyetlen bánásmód tilalma, a másik: az emberen végzett kísérletekhez az érintett hozzájárulásának meg-

követelése. Az Alkotmánybíróság ezekhez, helyesen, az általános személyiségi jog autonómiájából kiindulva az emberi méltósághoz való jogot kiterjeszti az ember szociális helyzetére, továbbá: az emberi méltósághoz való jogba beleérti annak szubszidiárius felfogását, amire mind az Alkotmánybíróság, mind más bíróságok az egyén autonómiájának védelmében akkor hivatkozhatnak, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.

Az orvostudományok, az élettudományok, a genetika, az ivarsejtkutatások mai és várható fejlődése új helyzetet teremt, aminek következtében szükségessé válik annak kimondása, hogy az alapjogokat és kötelességeket az ember biológiai természetébe való beavatkozás korlátainak megfelelően kell értelmezni.

4. A lelkiismereti és vallásszabadság

A világnézeti szabadság – vallásszabadság szóösszetételt használnám, kifejezve a vallásos, illetve szekularizált világnézet közötti egyenjogúságot. Ma ugyanis a „hivatalos álláspont” szerint a szekularizált világnézet a semleges világnézettel azonos, s a következmény pedig: a szekularizált világnézet, illetve annak képviselői, a vallással szemben elsőbbségre tartanak igényt.

Az akkor még bíboros Ratzingernek Habermasszal folytatott vitájában² ez utóbbi, tehát a nagy liberális gondolkodó fogalmazta meg, hogy a *szekularizált világnézet (csupán) a lehetséges világlátások egyike*. Ennek következtében nem tarthat igényt kivételes „bánásmódra” a vallással szemben. Márpedig a mai megkülönböztetésben benne van a vallásos világnézet maradinak, alacsonyabb rendűnek való minősítése, sőt követőinek, elméleti művelőinek maradiként, elmaradottként való megbélyegzése. (Mellesleg szólva: abban a vitában, amely az új Alaptörvény preambuluma kapcsán eszkalálódott, a vallásos világnézetet követők hátrányos megkülönböztetésére irányuló szándék volt megfigyelhető.)

Az elemzésben tovább lépve: az egyházalapításról – a vallás általános fogalmából kiindul-

va, a hitelveinek vizsgálata alapján – bíróságnak kellene döntenie. Továbbá: az állam az egyházak között különbséget tehet, mégpedig aszerint, hogy ezek mennyiben, milyen mértékben járulnak hozzá a közjóhoz.

A lelkiismereti és vallásszabadság megítélésében a legérzékenyebb módon van jelen az a követelmény, hogy el kell határolódnuk egymástól egyrészt azon jogoknak, illetve az egyes jogok azon területeinek, amelyek csupán „az egyén személyiségének kiteljesedését” szolgálják, másrészt pedig azoknak, amelyek az előzővel együtt hozzájárulnak a közjóhoz.

Itt említjük meg: a Sólyom-féle Alkotmánybíróság történelmi érdeme – sok más mellett persze – a *történelmi egyház* fogalmának, s az *egyházi iskolák állami támogatása* alkotmányosságának elismerése. Ezzel a kérdés megítélését felemelte a ceausescui mélységéből: a nagy kondukátor valamikori véleménye szerint ugyanis, ha az erdélyi magyaroknak szüksége van nemzetiségi iskolára, fizessék meg azt; itthon ugyanezt mondták az egyházi iskolákról, fizessenek a fenntartók, mit sem törődve ennek következményével, például a kettős adózás terhével.

5. Az egyenjogúság

Az egyenjogúság fogalmának különböző megközelítése lehetséges. Ezúttal azt a szempontot emelem ki, amely a jogrendszer egységességéből és oszthatatlanságából adódóan a jogképesség egyenlőségére mutat.

Két neuralgikus területe: a nemzetiségi és etnikai kisebbségek, illetve a nők egyenjogúsága.

A *nemzeti és etnikai kisebbségek* problémája olyan természetű, hogy a hagyományos egyenjogúsági keretek között nem oldható meg: a megoldást tehát nem lehet „átolni” az alkotmánybíróságokra. Ugyanakkor a tőke és munka közötti ellentétekhez hasonlóan a feszültségek „osztályharcos szellemű” generálása, vagy békes rendezése között kell választani. A magyar megközelítést meghatározza, hogy a trianoni békeszerződés nyomán magyarok milliói kerültek kisebbségi helyzetbe az államhatárokon túl.

A *nők egyenjogúságának* követelménye idővel a nemek közötti megkülönböztetés tilalmává vált. A fejlemények abban a legújabb elgondolásba torkollanak, amely az egyenjogúság

² Vö.: Jürgen HABERMAS, Joseph Alois RATZINGER: *A szabadelvű állam morális alapjai*. Gondolat, 2007, Caritas in veritate kezdetű enciklika.

mögött felszámolni igyekeznek a nők és férfiak közötti biológiai különbségeket, illetve az ezekből adódó eltéréseket.

A hatvanas évek közepétől számítjuk a *szexuális forradalom* kezdetét: *make love, not war*. Az események további kifejlődésében jelentős szerepet játszottak a növekvő érdekérvényesítő képességekkel rendelkező homoszexuális szervezetek.

A gender main streaming felfogás szerint a nemek közötti különbségnek nem is biológiai, hanem társadalmi okai vannak, s ezeket neveléssel „korrigálni” kell egészen odáig, hogy a felnőtt kor elérése után biztosítható legyen a szabad „nemválasztás”. A felfogás nemzetközi dokumentumokban és a nemzetközi szóhasználatban is megjelent, s egyes elemeit gyorsan tanuló eminens diák módjára a magyar jogrendszer is befogadta.

Véleményem szerint megerősítésre vár, hogy a nők társadalmi helyzete a természetes családban betöltött és mással nem pótolható hivatása alapján határozható meg.

6. A szociális jogok

A fogalom annyi féle, ahány féle „létező” a kapitalizmus. Mindenesetre különbséget kell tenni egyfelől a *rászorultság* elve, másfelől a *szociális jogok* között: a szociális jogok ott kezdődnek, ahol a rászorultság elve véget ér. (A „nincsen ingyen ebéd” márkanévű tömegpusztító közgazdasági elmélet számára persze egyre megy, hogy melyikről van szó.)

A gazdasági, szociális jogok jó része is *globális dimenzióban* jelenik meg, ez pedig azt jelenti, hogy az államok kettős szorításban vannak: egyrészt saját állampolgáraiknak kell megfelelniük, miközben lehetőségeik nagy részét a gazdaság globális erővonalai behatárolják.

A szociális jogok között tartjuk számon a *munkához való jogot*, amely egy konkrét államhoz való viszonyban jelenik meg, miközben biztosításának eszközei nemzetközi gazdasági tényezők kezében vannak. A beruházásokért való államok közötti versengés a saját munkavállalók pozícióját gyengíti, miközben őket más államok munkavállalóival is szembeállítja.

A munka az emberré válás alapvető állomása volt. A munkához való jogot ma társadalmi-gazdasági jelentősége, másrészt az a katoli-

kus felfogás, amely szerint a munka a tulajdonjoghoz hasonlóan természetjogi eredetű, a tulajdonnak csak a munka által való hasznosítása morális (tehát például a spekuláció nem az!), értékrendben a tulajdonhoz való jog mellé emeli. Másfelől a munka az öngondoskodás eszköze. A méltányos *munkabér* a munkához való jog része. Ugyanakkor a munka több, mint az érte járó juttatás: a személyiség alakulását döntően befolyásolja. A munkanélküliség végzetes módon torzítja, rombolja a személyiséget.

7. Közjó és kormányzati rendszer

Kiindulópontom, azaz a személyiség és a közjó egyenértékűségének elve a kormányzati rendszer megítélését is meghatározza. Általánosságban azt mondhatom, ez az elv is az állam, ezen belül a kormányzati tevékenység erősítését indokolja.

A kérdésnek meglehetősen sok elágazása van. Az egyik ezek közül annak a vitának a mentén fejthető fel, ami napjainkban az alkotmánybíráskodás meghatározása során merül fel.

A *hatalommegosztás* mint a *jogállami alkotmányosság* alapelve azon a feltételezésen nyugodott, hogy az *állam*, hatalmának megosztása általi *gyengítése* a másik oldalon az *állampolgárok alapjogait erősíti*. Az igazság azonban az, hogy az eszmerendszer újabb kori amerikai és angol klasszikusai – Friedrich, Neustadt, Vile, Gwyn, Loewenstein – már idejekorán rámutattak, hogy a kormányzás, *gazdasági funkcióinak magosztása* esetén nem lehet sikeres. A kormányzat, hatalommegosztásos technikával képtelen elfogadni hosszú távra szóló terveket, programokat, vagy ha mégis megteszi, később, sikertelenség esetén senki sem vállalja érte a felelősséget.

Más megfogalmazásban: a *menedzser típusú állam* követelményeinek nem felel meg az a megoldás, amely szerint a gazdaságra vonatkozó döntések kompromisszumok révén születnek meg.

Véleményem szerint ezeket a veszélyeket felerősíti, ha a döntésben az (alkotmány)bírárság is részt vesz, amely, politikailag nem vonható felelősségre. A gazdasági, gazdaságpolitikai döntésekért való felelősség ugyanis politikai természetű.

Az érvelésért azonban nem kell Amerikába mennünk.

Fel kell idézni azt a máig tanulságos vitát, amely Bibó István és Magyary Zoltán között mintegy hetven évvel ezelőtt zajlott le, s amelynek gyújtópontjában a gazdasági funkciók állam által történő megvalósítása állott. Magyary szerint ettől kezdve az állam új funkcióinak mértéke és értéke a hatékonyság és eredményesség. Bibó ellenben azt vallja, hogy a *közigazgatás jogszerűsége „ősregi követelmény”, amely különböző korszakokban más és más formában jelenik meg*: ilyen megjelenési formának tekinthető a *hatalommegosztás*, a parlamentáris kormányzati rendszer s a *jogállam* 19. századi alapelve. A közigazgatás jogszerűségének gondolatköre nem veszítette el aktualitását – mondja: ellenben *„szüntelenül újra kell gondolni, ismét és ismét megújítani azokat a formákat, amelyekben a közigazgatás jogszerűsége megjelent”*. Nota bene: később Bibó ezt maga is megteszi akadémiai székfoglalójában, a hatalommegosztásos eszmerendszert újraértelmezve, aktualizálva.

Bibóhoz kapcsolódva ma azt kérdezhetjük: az állam impérium jellegű funkcióinak ellenőrzésére és korlátozására létrejött intézmények képesek-e gazdasági típusú kontrollt gyakorolni?

Ha más nem, a globalizálódó világgazdasági kihívásai (nem kevésbé a terrorizmus elleni harc stb.) nemcsak alkalmat adnak, hanem egyenesen kötelezővé teszik a közigazgatás, kormányzat jogszerűségének Bibó által igényelt újragondolását. Ehhez pedig nem elégséges pusztán 17., 18. és 19. századi hatalommegosztásos formulákat zsolozsmázni – tehetjük hozzá.

Még közelebb kerülve az aktualitáshoz: az Alkotmánybíróság hatáskörét a jogszabályok eredetileg kizárólag *jogforrási formával* – törvény, rendelet stb. – írták körül, nem pedig funkcionálisan. Pedig: az állam gazdasága – nem csupán a költségvetés – az a terület, amelyre nézve az alkotmánybíráskodás határait funkcionálisan is meg kell húzni. Véleményem szerint tehát az alkotmánybíráskodás körül ma kirobbant vita lényege nem a politika és a jog szembeállításával ragadható meg, hanem a *gazdaság és a bíráskodás természete* között húzan-

dó határvonal kijelölésével. Az is figyelmet érdemel, hogy a költségvetés ellenőrzésének vannak hagyományai Európában, így Magyarországon is, nevezetesen a számvevősékek. Ezek a latin országokban bíróság jelleggel működnek. Felmerülhet a kérdés, nem lehetne-e az Állami Számvevőszék hatáskörét olyan módon alakítani, hogy az képes legyen a törvényhozás általános, gazdasági típusú ellenőrzésére.

A szóban forgó kérdés mélyén a hatalmi, azaz az impérium jellegű állam ideájával való szakítás képtelensége is meghúzódik.

A hatalommegosztás, a jogállamiság magasából is meg kell látni a szegénységgel küszködő embert. Bár ennek a szempontnak a felemlegetésével olyan jelzőket húzhatunk magunkra, mint: kentaurbeszéd, populista, antiliberális, antimodernizációs, szociálpopulista stb. A lista naponként bővül.

8. Legvégül a kérdés: a *magyar történeti alkotmányból* mi menthető át az új Alaptörvénybe?

Maga a történeti alkotmány fogalma is tisztázásra szorul: közjogi eszmerendszert, konkrét intézményi elrendezést vagy mindkettőt értünk rajta Ennek elemzésébe most nem bocsátkozom. Ehelyett egy vagy két, ha úgy tetszik, szubjektív jellegű megjegyzésre szorítokozom.

Ha a magyar alkotmánytörténetet „egybeolvassuk”, az általános benyomásaink egyike lehet: a magyar államot ezer évének első ötszáz esztendejében szuverénként határozhatjuk meg, amelyet – eltekintve az osztályszempontoktól – szuverén gondolkodású, szuverén habitusú hatalomgyakorlók alkottak. Ezt kell mondani konfliktusaikkal, ellentéteikkel, pártütéseikkel stb. együtt is. Az ezer év második felében megváltozott a helyzet: az elveszített vagy legalábbis korlátozott állami szuverenitás a hatalomgyakorlókban kisebbségi, alacsonyabbrendűségi tudatot, mondhatnánk komplexust váltott ki. Ez a folyamat nemhogy nem tört meg, hanem a 20. századi nemzeti tragédiák nyomán drámai módon fel is erősödött. Az alkotmányos rendszerváltás utáni esztendők rá is segítettek erre.

A másik megjegyzés: *Werbőczy* neve a magyar alkotmánytörténetből – minden ellenkező szándék ellenére – kitörölhetetlen. Jelentősége a történeti alkotmányosság és jogrendszer ki-

alakulásában és megőrzésében, ehhez kapcsolódóan pedig az ország függetlenségi harcainak eszmei alátámasztásában elvitathatatlan. Van azonban egy *másik Werbőczy is*: nevéhez kapcsolható az a tragédia, ami a magyar társadalom történelmi kettészakadásához vezetett. A hűbéri társadalmak általános jellemzője persze a kiváltságosokra és nem kiváltságosokra való tagolódás. Werbőczy azonban ez utóbbiakat a nagy parasztháború nyomán szinte bibliai átokkal sújtotta. Közel ötszáz év távlatából mondhatjuk, az átok megfogant. Talán túlzás, de azt kell mondanom: a társadalom tragikus módon történt akkori kettészakadása a mögöttünk hagyott évszázadban is meghatározó szerepet játszott: olyan ideológiák és politikák befogadásában, a velük való azonosulásban, amelyek végül is a nemzet kárára váltak.

A történeti alkotmány tanulságaként az új Alaptörvénynek hozzá kell járulnia a szolidaritáson alapuló belső társadalmi kohézió megvalósításához.

A sors nagy adományának tartom, hogy jó negyed évszázaddal ezelőtt pár hónapot tölthettem az amerikai Berkeley Egyetemen. Az akkori, ottani kutatásaim későbbi tudományos munkásságomat meghatározták. Erről publikációim tanúskodnak. A részletekre természetesen nem térhetek ki. Az új magyar Alaptörvény elfogadása kapcsán egyetlen tanulságra gondolok: az Amerikai Alkotmányozó Atyák birtokában voltak mindannak a tudásnak, amelyet a 18. századi Európa kínált. Erről tanúskodhat a közel-múltban magyarul is megjelent *Föderalist*, amely az alkotmányról való gondolkodás valószínű kincseshányója manapság is. Az Amerikai Alkotmányozó Atyák szuverén módon gondolkodva voltak képesek befogadni, „kezelni” és érvényre juttatni az akkori szellemi áramlatokat: ilyen módon dolgozták ki az Amerikai Egyesült Államok, ismétlem, az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányát.

Sári János: Az új magyar Alaptörvény – egy újfajta alkotmányosság lehetősége

Az előadás az új magyar alkotmány – alaptörvény – elfogadását megelőzően hangzott el. Az alkotmányozás nagy kérdései tér- és időbeli erővonalak keresztezési pontján ragadhatók meg. A keretet adó alkotmányos filozófia: a jog mára elveszítette objektív kiindulópontjait, pozitív mezőbe került, értékei viszonylagossá váltak. Eljött az ideje annak, hogy az alkotmányosságot ne csupán az alapjogok, hanem a közjóhoz való viszony kontextusában is átgondoljuk. Ez a hagyományoshoz képest új megvilágításba helyezi az állampolgári-emberi jogok és kötelességek megítélését. Az emberi méltósághoz való jognak magában kell foglalnia az ember biológiai életébe való beavatkozás korlátait, a lelkiismereti és vallásszabadság esetében értékelni kell az egyházak közjóhoz való hozzájárulását stb.; kritikusan kell szemlélni az egyenjogúság azon megjelenési formáit, amelyek a nemek közötti biológiai különbségekkel nem számolnak. A kormányzat esetében a szabadságjogok biztosítása a hatalom korlátait feltételezik, más funkciók az állam erősítését követelik meg. Az új Alaptörvény előkészítése során figyelemmel kell lenni a történeti hagyományokra, azok tanulságaira.